

Kirjoitus on julkaistu saman sisältöisenä Hiisilehdessä 2/2012

Matti Hakulinen

Saraakallio vai Astuvansalmi - kumpaa maalattiin ensin?

Pekka Kivikäs totesi keskusteltuamme jälleen kerran Saraakallion ja Ristiinan maalausten iästä: Eikö Ristiinan maalausten kohdalla Suursaimaan vedenpinta ollut tuhat vuotta likimain samalla tasolla? En tiedä, oliko Pekka tarkoittanut sen kysymykseksi, mutta hän oli sitä selvästi paljon miettinyt ja tiesi vastauksen varmaan myös itse. Näinhän se on, oli minunkin todettava, ehkä Saraakallion ja Astuvansalmen ensimmäiset maalaukset tehtiin saman Keski-Suomen Suurjärven rannalla. Kas, kun en tullut sitä aiemmin ajatelleeksi. Pekka oli päätellyt asiaa paitsi vesistöhistorian myös maalausten yhteisten kuva-aiheiden perusteella.

Kuva 1, Keski-Suomen Suurjärvi. Suursaimaan puolella on esitetty korkeimmat vedenpinnan tasot.

Kalliomaalausten iän määrittäminen on vielä nykyisinkin vaikeaa, ellei mahdotonta. Suoraa menetelmää ei ajoitukseen ole. Yleensä maalaukset ovat rantasidonnaisia ja ikää arvioidaan

rannansiirtymisen perusteella. Tällöin on ratkaistava kaksi seikkaa: Miten korkealle vedenpinnasta maalattiin ja milloin vedenpinta oli maalausajaisella tasolla?

Ensimmäisen kysymyksen vastausta on paljon pohdittu. Mielestäni perinteinen ajattelu, että maalaukset olisi tehty noin 30 – 235 cm korkeudelle keskivedestä, kaipaa uudelleen arviointia. Näin erityisesti suurten järvien rannoilla, missä vedenpinnan vaihtelu on huomattavaa.

Nykyisen Saimaan vedenpinnan vaihtelu on yli 150 vuoden mittausjakson aikana ollut noin 3,3 metriä. Korkein mitattu arvo on ollut +77,6 (HW), keskivedenpinta +75,8 (MW) ja alin mitattu arvo + 74,3 (NW). Keskiylivedenpinta (MHW), joka kertoo sen miten korkealle vedenpinta keskimäärin vuosittain ylimmillään nousee, on +76,3. Päijänteen vastaavat arvot ovat olleet +80,09 (HW), +78,3 (MW), +77,5 (NW) ja +78,6 (MHW). Tällöin suurin vaihtelu on ollut noin 2,6 metriä.

Sekä Saimaalla että Päijänteellä ääriarvot edustavat luonnontilaista vaihtelua. Kalliomaalauksen aikana muinaisjärvet olivat laajempia ja on oletettavaa, että vedenpinnan vaihtelut ovat voineet olla jonkin verran vähäisempiä.

Koska vuosittainen vaihtelu on suurissa muinaisjärvissä suurta ja kivikauden ihmiset ovat sen varmasti havainneet, olisi maalauksen alarajaa tarkasteltava mieluummin keskiyliveden (MHW) kuin keskiveden perusteella (MW). Miten korkealla oli maalauksen yläraja vedenpinnasta mitattuna? Mielestäni se on ollut yleisesti oletettua korkeammalla. Esimerkiksi Puumalan Maksasaaren maalauksen alin korkeus on noin +86,0 ja vastaavasti Suursaimaan korkein keskiylivettä (MHW) edustava taso +83,2. Ero on 2,8 metriä.

Käsitykseni mukaan korkealla oleviin houkutteleviin paikkoihin on tehty maalauksia esimerkiksi telineiltä. Houkuttelevia paikkojahan paljastui runsaasti sekä Päijänteen että Saimaan puolella vedenpinnan nopeasti alennuttua uuden lasku-uoman puhjettua Päijänteellä Kymijokeen ja Suursaimaalla Vuokseen. Olisivatko houkuttelevat ja kenties parhaat maalauskohtat jätetty käyttämättä?

Vaikka maalauksia olisi tehty kevättalvella jäiden aikana, ei tämä selitä sellaisenaan maalauskorkeutta, koska vedenpinta on ainakin nykyisin yleensä alimmillaan kevättalvella. Uskottavampaa lienee, että korkealla vedenpinnasta maalatut kalliokuvat on tehty joko kevätjäiden tai veneiden varaan rakennettujen telineiden päältä. Jompikumpi tai molemmat maalaustavat ovat todennäköisesti olleet käytössä. Veneet olivat suuria, niistä on kuvauksia useassa maalauksessakin, joten esteitä telineiden rakentamiselle ei liene ollut. Samassa veneessä on kuvattuna yli kymmenenkin ihmistä. Tuskin tällaista venekuvaa on tehty ilman konkreettista mallia. Vaihtoehtoisesti maalauksia on voitu tehdä myös maanpäältä tai köysien varaan tehdyiltä telineiltä. Jos telineitä on käytetty muualla, kuten luolamaalauksia tehtäessä, niin miksei Saimaallakin.

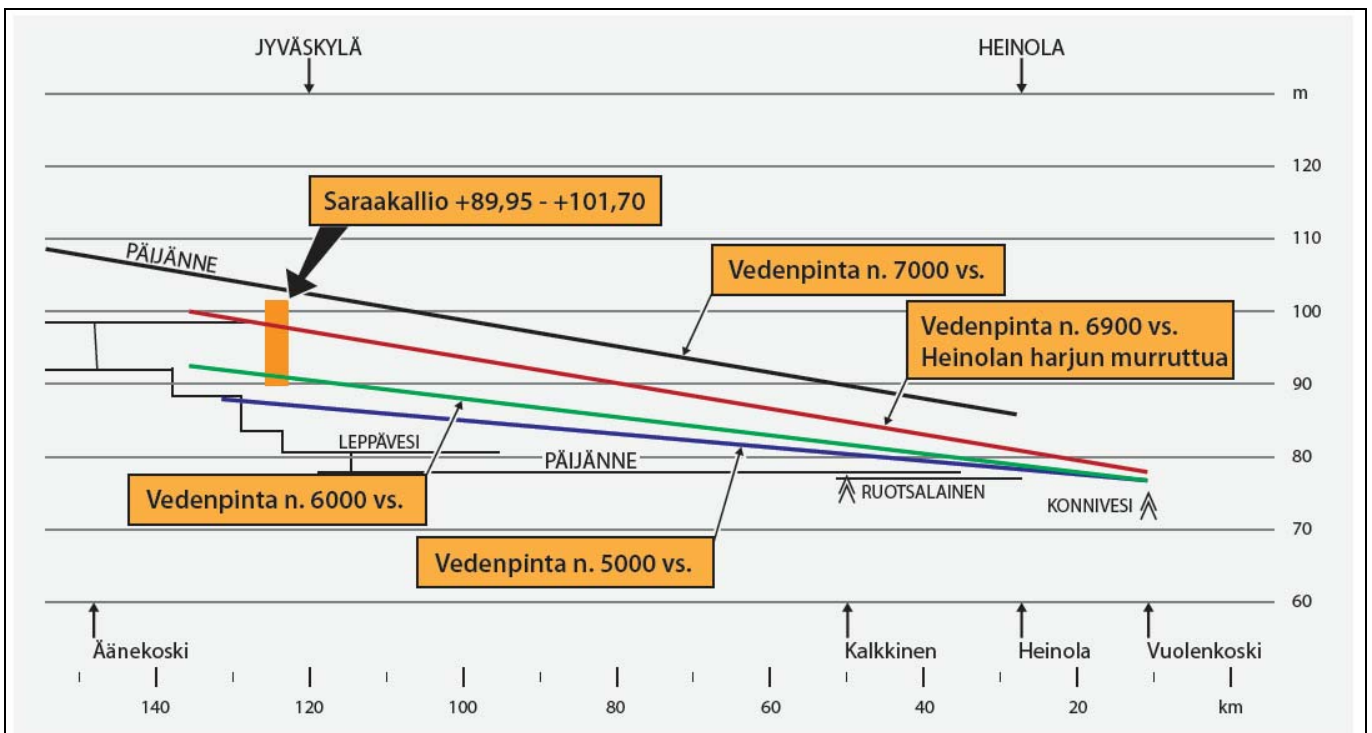
Näitä ainakin osittain korkealla olevia kalliomaalauksia ovat Saimaalla Astuvansalmen lisäksi esimerkiksi Maksasaari, Havukkavuori I, Uittamonsalmi, Sarkasvuori, Viidanmäki, Syrjäsalmi, Vetotaipale, Kolmiköytisenvuori jne. Samaan luetteloon voidaan lisätä Vierunvuori, Sarkaslampi ja Porosalmi, jotka ovat kokonaisuudessaan Suursaimaan vedenpinnan yläpuolella. Syrjäsalmen ja Vetotaipaleen ylimmäiset ja alimmaiset kuvat ovat melko erillään ja voi olla, että ylimmät kuvat on tehty korkeimman vedenpinnan aikana ja alimmat vasta vedenpinnan alennuttua.

Ovatko korkealle vedenpinnasta tehdyt maalaukset Saimaan erityispiirre? Osin voivat ollakin, koska Vuoksen syntyessä paljastui paljon puhdasta kalliopintaa. Osaselitys voi olla maalausperinteen jatkuvuus. Ehkä osa maalauksista oli jo tehty korkealle Suursaimaan vedenpinnan yläpuolelle ja haluttiin täydentää aikaisempia maalauksia. Kuvien aiheiden ja niiden muuttumisen vaihtelun tarkastelut saattaisivat täydentää ajoitusta.

Tarkemmin olen tarkastellut tätä maalausten teon korkeusongelmaa Muinaistutkijan 2/2011 kirjoituksessani

Milloin vedenpinta oli maalausajaisella tasolla?

Päijänteen maalaukset

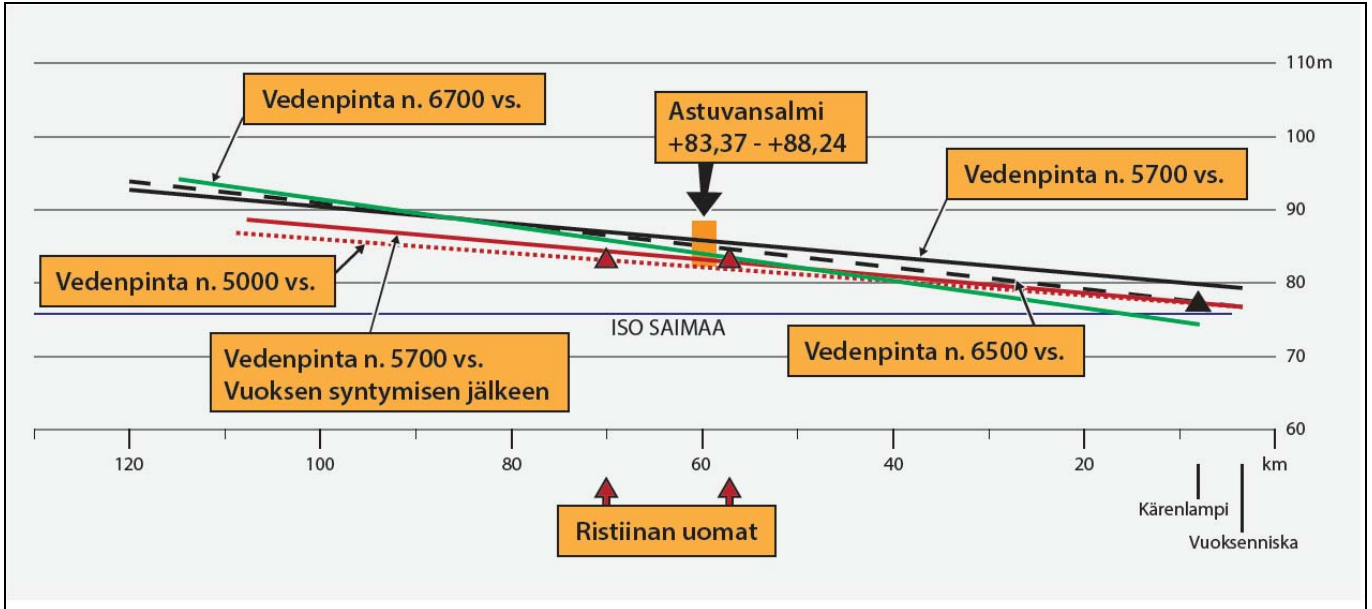
Kuva 2. Muinais-Päijänteen rantadiagrammi luoteis-kaakkosuunnassa. Kuvassa on esitetty myös Päijänteen Saraakallion maalausten paikka ja korkeudet. Taustakuva Matti Saarnisto 1971.

Kuvassa 2 on esitetty Muinais-Päijänteen rantadiagrammi. Keski-Suomen Suurjärven tulvan murtaessa Heinolan harjun, järvi jakautui Muinais-Päijänteeseen ja Suursaimaaseen. Muinais-Päijänteen vedenpinta aleni lyhyessä ajassa noin viisi metriä. Suursaimaan vedet virtasivat aluksi Kymijokeen myös uutta uoma pitkin, jonka kynnys oli Vuolenkoskella. Ennen uutta lasku-uomaa Keski-Suomen Suurjärven vedet virtasivat Pohjanlahteen Pihtiputaan uoman kautta.

Saimaan alueen keskivirtaama on nykyisin noin 600 m³/s ja Päijänteen 210 m³/s. Kun Suursaimaan uudet uomat syntyivät Ristiinaan ja Lappeen Kärenlammelle, vedenpinta aleni virtaaman pienentyessä vähitellen lisää ja noin 6000 vuotta sitten se oli alentunut Heinolassa noin seitsemän metriä ja Muinais-Päijänteen luoteisosassa epätasaisen maankohoamisen vuoksi enemmänkin.

Rannansiirtymisen perusteella voidaan likimääräisesti arvioida, että Saraakallion kuvat on pääosin tehty noin 7000 – 5000 vuotta sitten.

Ristiinan maalaukset Suursaimaan rannalla

Kuva 3. Suursaimaan rantadiagrammi luoteis-kaakkosuunnassa. Taustakuva Matti Saarnisto 1970.

Kuvassa 3 on esitetty Suursaimaan rantadiagrammi. Noin 6900 – 6700 vuotta sitten vedet ylittivät ensimmäisen kerran Matkuslammen kynnyksen Ristiinassa. Melko pian sen jälkeen syntyi myös Haukilahden oma Matkuslammen eteläpuolelle. Vedenpinta kohosi Ristiinassa Kärenlammen kynnyksen syntyyn saakka, joka tapahtui noin 6300 vuotta sitten. Suursaimaan tulvan murtaessa Ensimmäisen Salpausselän Vuoksenniskalla noin 5700 vuotta sitten vedenpinta aleni lyhyessä ajan kuluessa noin kaksi - kolme metriä. Myöhemmin maankohoaminen, joka jatkuu edelleen, on alentanut vedenpinnan Ristiinassa tasolle +75.8 (MW).

Astuvansalmen maalaus on tehty korkeusvälille +83,4 --+88,2. Suursaimaan ranta on maalauksen kohdalla tasolla +86,5 (MHW). On mahdollista, että osa Astuvansalmen kuvista on maalattu nousevan veden aikana. Rannansiirtymisen perusteella voidaan likimääräisesti arvioida, että Astuvansalmen kuvat on pääosin tehty noin 7000 – 5000 vuotta sitten.

Lopuksi

Edellä esitetyt Muinais-Päijänteen ja Suursaimaan vedenpintojen määritykset ja lasku-uomien ajoitukset ovat pääosin Matti Saarniston tekemiä. Muinais-Päijänteen vedenpinnan alenemista Heinolan harjun murtumisen yhteydessä ja sen jälkeen olen pyrkinyt arvioimaan tarkemmin virtausmäärien ja Suursaimaan puolella epätasaisen maankohoamisen perusteella. Rantadiagrammien alimpien vedenpintojen tulkinta on kirjoittajan.

Vesistöjen vaiheet tunnetaan verrattain hyvin. Lisätutkimuksia tarvittaisiin kuitenkin sekä Suursaimaan että Muinais-Päijänteen vesistön vaiheiden tarkentamiseksi. Tällaisia tarkennuksia olisivat Suursaimaan lasku-uomien ajoitusten ja kynnyskorkeuksien määrittäminen ja Muinais-

Päijänteen vedenpinnan alenemisen suuruus järven vesien murtaessa Heinolan harjun. Tarkennetuillakaan tutkimustiedoilla ei kuitenkaan voitane merkittävästi täsmentää kalliomaalausten ajoitusta, koska maalausten ajoitus rannansiirtymisen perusteella on epävarmaa.

Ristiinassa Saimaan vedenpinta alenee noin yhden millimetrin vuodessa maankohoamisen vuoksi. Tämä tekee 500 millimetriä viidessäsadassa vuodessa. Nykyisin Saraakallion maalaukset ovat Saraaveden rannalla ja siellä epätasaisen maankohoamisen vaikutus vedenpinnan korkeuteen on hyvin pieni. Aiemmin, kun Päijänne ulottui maalauksen kohdalle, vedenpinnan vuosittainen aleneminen oli noin kaksi millimetriä. Kun otetaan huomioon suuri vedenpinnan vaihtelu, on selvää, että parhaassakin tapauksessa päästäneen Saimaan ja Päijänteen kalliomaalausten ajoituksessa vain muutaman sadan vuoden tarkkuuteen.

Rannansiirtymistarkasteluiden perusteella on mahdollista ja jopa luultavaa, että merkittävä osa Päijänteen ja Saimaan kalliomaalauksista olisi tehty samoihin aikoihin.

Kirjallisuutta:

Hakulinen, M. 2011: Saimaan kalliomaalausten ajoitus vaihtoehtoisen rannansiirtymiskronologian perusteella. *Muinaistutkija 2/2011*.

Hellaakoski, A. 1922: Suursaimaa. *Fennia 43:4*.

Jussila, T. 1999: Saimaan kalliomaalausten ajoitus rannansiirtymiskronologian perusteella. *Saimaan ja Päijänteen alueen kalliomaalausten sijainti ja syntyäika*, Kivikäs muinaistaidekeskus, Kalliomaalausraportteja 1/1999. Kopijyvä.

Kivikäs, P. 1999: *Saimaan ja Päijänteen alueen kalliomaalausten sijainti ja syntyäika*, Kivikäs muinaistaidekeskus, Kalliomaalausraportteja 1/1999. Kopijyvä.

Saarnisto, M. 1970: *The Late Weichselian and Flandrian History of the Saimaa Lake Complex* – Comment. *Physicomath 37*: 1-107.

Saarnisto, M. 1971: *The upper limit of the Flandrian transgression of Lake Päijänne* – Comment. *Physicomath 41*: 149 -170.